

NÁŠ CHLÉB, NAŠE HRANICE?

Potravinové příděly a limity státní autority v plebiscitní kampani na Oravě a Spiši (1919 – 1920)¹

PAVEL H O R Á K

HORÁK, Pavel. Our Bread, our Borders? Food rationing and the Limits of State Authority in the Plebiscite Campaign in Orava and Spiš (1919–1920). *Historický časopis*, 2026, 74, 2, pp. 263–289, Bratislava.

The post-World War I plebiscites brought the concept of national self-determination to regions without strong ethnic identification. Consequently, voters often made pragmatic decisions based on economic advantages. During post-war shortages, food became the primary instrument of campaigning: by staging prosperity through state provisions, governments sought to win loyalties, pre-empt social unrest, and outcompete both rival states and black markets. In Czechoslovakia's peripheral regions of Orava and Spiš, partially claimed by Poland, delivering supplies proved insufficient without controlling their local distribution. The Czechoslovak government chose to rely on loyal local administrators, accepting minimal oversight despite evidence of widespread theft by these officials. This study examines the reasons for tolerating such clientelism by analysing the assertion of state authority and information management during the crisis. Ultimately, this lack of control led to the collapse of Czechoslovak supplies, prompting the Inter-Allied Commission to permit Polish deliveries. Czechoslovakia thus lost the territorial supply monopoly meant to secure plebiscite victory and social order.

Keywords: Food Supply. State Authority. Information and Risk Management. Plebiscite. Corruption and Clientelism.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2026.74.2.3>

Jako rychlé, definitivní a demokratické řešení konečné podoby hranic v Evropě po první světové válce vnímali dohodoví státníci instituci plebiscitů.² Problém

1 Tato studie je výstupem projektu financovaného z prostředků Grantové agentury České republiky (25-17777S, *Kultura protestu v Českých zemích v letech 1890–1938*).

2 Základní přehled k takzvaným wilsonovským plebiscitům o sebeurčení po první světové válce včetně aktuálního přehledu literatury BOBER, ed. *Post-World War One Plebiscites and Their Legacies. Exploring the Right of Self-Determination*. Budapest 2024. Ohledně plebiscitů po první světové válce z širší geografické perspektivy a v anglickém jazyce je stále možné zmínit komplexnější analýzu WAMBAUGH. *Plebiscites since the World War: With a Collection of Official Documents*. Washington, D.C. 1933. V němčině pak např. JEBSEN. *Als die Menschen gefragt wurden: Eine Propagandaanalyse zu Volksabstimmungen in Europa*

lidových hlasování ovšem spočíval v tom, že jako východisko přinášely koncept národního sebeurčení do oblastí, které často obývalo národně indiferentní obyvatelstvo.³ Zejména v (post)imperiálním prostoru střední, východní a jihovýchodní Evropy však mohla být identita stále mnohvrstevnatá a „tekutá“, točit se spíše kolem regionu, náboženství nebo sociální třídy. Politici států, které o daná území usilovaly, si také okamžitě uvědomili, že část obyvatel bude přistupovat k sebeurčení strategickým způsobem. Tedy že patrně nebude hlasovat pouze podle etnického původu, ale i podle svých ekonomických zájmů a vazeb.⁴ Vlády dotyčných zemí se proto v masivních propagandistických bitvách o „srdce a žaludky“ pokusily na sporných územích inscenovat během plebiscitní kampaně blahobytný stát, který nabízí lepší budoucnost.⁵ Za situace kritického nedostatku se agitace zaměřila na zajištění materiálních výhod, především dostatečných přídělů potravin. Občanský ideál sebeurčení se v plebiscitech mísil s ideálem prosperity.

Soudobá historiografie, která se zabývá plebiscity, dosud zkoumala agitační význam zásobování na plebiscitních kampaních spíše okrajově.⁶ Jestliže se však během války stalo zajištění potravin základním měřítkem legitimacy státu, nabízely se oblasti poválečných plebiscitů také jako jakési laboratoře, na kte-

nach dem Ersten Weltkrieg. Münster; New York 2015, která analyzuje motivy propagandistických materiálů z plebiscitů v Burgenlandu, Korutanech, Východním a Západním Prusku, Šlesvicku a Horním Slezsku.

- 3 Jak ukazují některé studie, existovala ve střední Evropě lhostejnost k národní identitě ještě v prvních desetiletích dvacátého století, základně např. KING. *Budweisers into Czechs and Germans: A Local History of Bohemian Politics, 1848–1948*. Princeton, NJ 2002; JUDSON. *Guardians of the Nation: Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Cambridge, MA 2006.
- 4 PROTT. Plebiscites and the Difficult Transition to Peace after the First World War. In BOBER, ed., *Post-World War One Plebiscites*, s. 45.
- 5 Soudobá historiografie popisuje „strategickým nacionalismem“ či „instrumentálním nacionalismem“ stav, kdy se k národní identitě někdo přihlásí či má přihlásit na základě materiálních důvodů. K tomu KARCH. Instrumental Nationalism in Upper Silesia. In VAN GINDERACHTER and FOX, eds. *National Indifference and the History of Nationalism in Modern Europe*. London 2019, s. 180–203; PROTT. Challenging the German Empire: Strategic Nationalism in Alsace-Lorraine in the First World War. In *Nations and Nationalism*, 2021, roč. 27, č. 4, s. 1009–1025; HALAVACH, *Unsettling Borderlands: The Population Exchange and the Polish Minority in Soviet Belarus, 1944–1947*. In *East European Politics and Societies: and Cultures*, 2022, roč. 37, č. 2, s. 473–492.
- 6 Ohledně poválečných plebiscitů obecně se dosavadní výzkumy zaměřovaly především na diplomaticko-politické vztahy nebo čistě vojenské, správní či propagandistické kontexty a podobně se zaměřovaly také studie československo-polských plebiscitů, základně např. JELÍNEK. *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*. Opava 2009; KAMIŃSKI. *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*. Warszawa 2003, či nejnověji přímo k Oravě a Spiši DULOVIČ. *„Bráňme si svoje!“ Slovenská politická reprezentácia a československo-polský spor o Oravu a Spiš v rokoch 1918 – 1920*. Krakov 2023.

rych lze sledovat, co znamená okamžitý přísun dostatečných zásob do ohraničeného regionu. Podobně jako se tedy některé studie zabývají „měřením hladu“, plebiscitní oblasti nabízejí možnost kvantifikovat, co bylo v období nedostatku „měřeno“ jako blahobyt.⁷ Okamžité plnění tohoto prioritního veřejného úkolu ovšem znamenalo nejvyšší nároky na výkon státní správy. Nestačilo totiž posílat zvýšené dodávky nedostatkových potravin, bylo třeba také organizovat a kontrolovat jejich distribuci na místě – a to v prostředí, kde hranice mezi legálním a kriminálním jednáním byla kvůli všudypřítomnému černému trhu mimořádně rozostřená.⁸

Na základě problematiky zásobování potravinami tato studie analyzuje strategie, jimiž se nový národní stát snažil prosadit svou autoritu v odlehlých, avšak mezinárodně exponovaných regionech Oravy a Spiše. Plebiscitní kampaň je zde chápána jako zvláštní forma krizového řízení, které z mikroanalytické perspektivy umožňuje sledovat proces *state-buildingu*,⁹ resp. transformaci mocenských nebo správních struktur a vztahů.¹⁰ Studie ukazuje, že československá vláda v těchto oblastech čelila zásadnímu dilematu: zásah proti místním elitám podezíraným z machinací s přiděly by znamenal ztrátu loajálních spojenců, zatímco spoléhání se na jejich „děravé“ distribuční uzly mohlo ohrozit celou plebiscitní kampaň. Vláda se nakonec rozhodla upřednostnit udržení loajálních sítí před přímou kontrolou nad distribucí potravin. A tento pragmatický krok – včetně tolerance praktik paralelního trhu – paradoxně oslabil státní monopol moci (nikoli pouze zásobovací) na území, na němž chtěla svou autoritu potvrdit.

- 7 Otázkou, jak měřit hladovění se na německém a nově také rakouském případě zabývá Mary E. Cox, viz např. COX. *Hunger in War and Peace Women and Children in Germany, 1914–1924*. Oxford 2019.
- 8 Situaci, kdy československá státní moc musela v období vážného nedostatku potravin nově promýšlet, jakou formu spekulací s potravinami bude neformálně tolerovat a kterou trestat, se zabývá studie ŠMIDRKAL. *Food Profiteering, Paper Laws, and Criminal Justice in the Bohemian Lands after 1918*. In *Austrian History Yearbook*, 2024, vol. 55, s. 266–282. [doi:10.1017/S0067237823000863](https://doi.org/10.1017/S0067237823000863).
- 9 Jako východisko debat o konsolidaci státní moci skrze mobilizaci zdrojů viz např. TILLY. *Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990*. Cambridge, Mass. 1990. K debatě, jak mohou lokální praktiky na periferii „podkopat“ státní strategické cíle např. SCOTT. *Seeing Like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. New Haven, CT 1998. Jako příklad mikrohistorie, která ukazuje, jak se stát prosazuje (či selhává) na hranicích komunitní loajality viz KING, *Budweisers into Czechs and Germans*.
- 10 Základně LIPSCHER. *K vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918 – 1938*. Bratislava 1966; dále např. KRAJČOVIČOVÁ. *Českí zamestnanci v štátnych službách na Slovensku v prvých rokoch po vzniku Československa*. In VALENTA; VORÁČEK a HARNA, eds. *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Díl 1*. Praha 1999, s. 179–183; nově k tématu meziválečné správy na Slovensku KLEČACKÝ. *Deset let hledání. Správní reforma z roku 1927 a její prosazení na okresní úrovni na Slovensku*. In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 1, s. 81–100.

Absence kontroly

Koncem září 1919 přicestoval do spišské župy inspektor obilního ústavu jménem Osvald Prokop, exponovaný státní úředník české národnosti. Jeho úkolem bylo podat zprávu o zásobovací situaci v regionu, kde se měl odehrát plebiscit a z něhož se množily stížnosti, že v některých obcích nejsou přidělovány žádné potraviny a že tam „panuje hlad“. Prokopova první zpráva plná nestrojeného úžasu ze zásobovacích poměrů a míry svévole tamních představitelů doputovala přes Bratislavu až do nejvyšších pražských ministerských kruhů.¹¹

Prokop do Levoče, správního centra župy, přicházel s informací, že město dostávalo přiděly mlýnských výrobků pro osm tisíc osob. Na místě však zjistil, že počet obyvatel včetně vojska a úřednictva nepřevyšuje šest tisíc obyvatel, z nichž navíc mnoho z nich byli samozásobitelé bez nároků na plnou dávku.¹² Přestože župa obdržela „velmi vysoké přiděly“, vyšetřoval Prokop „nápadnou okolnost“, proč v ní jednotlivci nedostávají předepsanou výši a proč do některých vzdálenějších vesnic nebyl dodán přiděl žádný, když v té době byla oblast již vyňata z rekvizic.¹³

Prokopa překvapilo chování tamních autorit, které měly na starost distribuci potravin přidělených župě. První den se za ním se svou delegací dostavil bývalý levočský starosta Fried, toho času přednosta tamního Zásobovacího úřadu, který ho při prvním setkání bez ostychu požádal o vydání patnácti dopravních osvědčení *in bianco* na vývoz obilí z okresu,¹⁴ což ministerské nařízení přísně zakazovalo.¹⁵ Další den se Prokop dozvěděl od agitačního oddílu slovenských legionářů, který tam byl vyslán na podporu plebiscitní kampaně, že skladníci Zásobovacího ústavu rozprodávají celé vagóny s potravinami vlastní klientele nebo je vyvážejí do Polska přes hranici, která je kvůli podstavu finanční stráže zcela průchozí.¹⁶

11 Národní archiv Praha (NA), fond (f.) Ministerstvo pro zásobování lidu, karton (ka.) 54, Zprávy Osvalda Prokopa, exponovaného úředníka Zemského obilního ústavu v Levoči, 20. a 25. 9. 1919.

12 Prokop se patrně mohl opírat o předběžné sčítání lidu, které bylo na Slovensku realizováno na přelomu srpna a září 1919. NA, f. Ministerstvo pro zásobování lidu, ka. 54, Zprávy O. Prokopa z 20. a 25. 9. 1919.

13 Až do počátku plebiscitní kampaně v severních župách například pokračovaly rekvizice dobytka. KRAJČOVIČOVÁ. Dva těživé problémy Úřadu ministra s plnou mocou pro správu Slovenska po vzniku prvej ČSR. In ČAPLOVIČ; STANOVÁ a kol. *Slovensko v dejinách 20. storočia. Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam*. Bratislava 2010, s. 94; DULOVIC, „Bráňme si svoje!“, s. 137-138. NA, f. Ministerstvo pro zásobování lidu, ka. 54, Zprávy O. Prokopa z 20. a 25. 9. 1919.

14 Tamtéž.

15 Ohledně převozu obilí mezi okresy bez povolení viz např. dobová kauza Gejzy Felcána, Slovenský národný archív Bratislava (SNA), f. Minister Československej republiky s plnou mocou pro správu Slovenska (MPS), ka. 14, i. č. 339, prez. XIII/1-5.

16 NA, f. Ministerstvo pro zásobování lidu, ka. 54, Zprávy O. Prokopa z 20. a 25. 9. 1919.

Prokop však nemohl prokázat trestné jednání tak závažného rozsahu ihned, protože o přerozdělování na místě neexistovaly dostatečné písemné záznamy.¹⁷ Jak nezávisle na něm popsal situaci agitační oddíl slovenských legionářů z nedaleké Spišské Nové Vsi:

„Ako si značí slúžnovský úrad a notár príjem a výdaj zásob, to je hrôza. Na ošúchanom kúsku papiera má zapísane rozdiel potravín, takže to nie je možno zistiť, koľko kde bolo doručené.“

A kdyby se inspektor rozhodl dopátrat rozdělování přidělů v samotných obcích, ani od rychtářů by se mnoho nedověděl, protože ti si žádné záznamy nevedli a „*smátrali jen tak v paměti*“.¹⁸ V regionu navíc nebyla možná ani kontrola mletí, protože většina obilí se mlela podloudně v neregistrovaných mlýnech v nepřístupném terénu.

Jak ostatně zní zpráva inspektora obilního ústavu, který v té době prováděl inspekci na horní Oravě, ve druhém plebiscitním regionu:

„Vedle chalupy teče horský potůček. Primitivní vodní kolo 1,5 m průměru robí všemělec Oravy hravě. Navrtá chalupu, prostrčí hřidel a pohon je hotový. Mlýnské kameny všech rozměrů jsou v Polsku levně k dostání a obratem ruky je z chalupy mlýn. Není-li ve mlýnici pilno, přivěsí gazdina na mlýnici máselnici a robí máslo. I kolébku s nadějným Oravcem hřidel pohání.“

Na plebiscitním území Oravy přitom tento inspektor napočítal jen čtyři registrovatelné mlýny, protože ty měly alespoň válce a váhu. Žádný z nich ovšem státu neodváděl dávky s odůvodněním, že zatím od státu neobdržel patřičné tiskopisy.¹⁹

Možnosti kontroly obilí, tedy „státně obhospodařované suroviny“, na místě také limitovalo, že v Zálitavsku mlýny z většiny provozovaly obce. „*Tento moment práci revizora přímo podrývá*“, napsal v listopadu 1919 inspektor obilního ústavu s odkazem na systém lokálních vazeb a solidarit, do kterého bez důvěry místních obyvatel nemohl proniknout. Pokud se totiž obilí či mouka zajištěné na černém trhu obvykle vracely místním mlýnům nebo obcím, při absenci dohledu s ním pak mlynáři a rychtáři naložili podle svého a již jednou zabavená mouka znovu unikala do paralelních, ilegálních zásobovacích řetězců.²⁰

17 Tamtéž, Zpráva ministerského rady Heindla o zásobovací situaci ve Spišské župě, 1. 10. 1919.

18 SNA, f. MPS, ka. 307, Pleb. Kom., Zprávy od legionářů župy spišské, 16. 10. 1919.

19 SNA, f. MPS, ka. 311, Pleb. Kom., IV/4, Revident župy oravské Jos. H. Duben Reviznímu oddělení Zemského obilního ústavu v Bratislavě, 28. 11. 1919.

20 SNA, f. MPS, ka. 311, Pleb. Kom., IV/4, Revident župy oravské Jos. H. Duben Reviznímu oddělení Zemského obilního ústavu v Bratislavě, 28. 11. 1919; NA, f. MPZL, ka. 54, Zpráva o poradě referentů a přednostů Zásobovacího ústavu, konané dne 15. dubna 1919.

Černý trh však i zde dominoval bez ohledu na vyprávění o vítězném, blahobytném státu, které do odlehlých oblastí přinášela československá plebiscitní kampaň. V „terénu“ tato zvěst totiž koexistovala přinejmenším s lhostejností lidí, pro něž bylo prvořadým úkolem sehnat něco k jídlu. Jak například obecnou poválečnou situaci charakterizoval Václav Šmidrkal, „morálku přežití“ stále určoval černý trh, který byl natolik rozšířený, až vlastně posunoval logiku toho, kdo je největší obětí nedostatku. Tou totiž nezůstávali primárně ti, kteří museli nakupovat nebo směňovat na černém trhu za vysoké ceny, ale stávali se jimi především ti, kteří na černém trhu neuspěli a zůstali závislí pouze na nedostatečných přídělech od státu.²¹

Nedostatky v zásobování za války vedly k masivní ztrátě důvěry v efektivitu státu. A pokud československá vláda vnucovala plebiscitní kampani pojetí „blahobytu“ jako základního nároku, musela primárně změnit nelichotivé postavení státního zásobovacího aparátu vůči alternativním zásobovacím řetězcům. Zprávy exponovaných úředníků ovšem naznačovaly, že k úspěchu nebude stačit jen zvýšení dodávek.²² Vláda musela vyřešit vakuum kontroly v odlehlých místech s vlastní sítí vazeb, pravidel a kulturních vzorců.

Zásobovací plán

Na jaře 1919 se připravoval zásobovací plán pro celé Slovensko. Při zohlednění tehdejší demarkační čáry zde podle tehdejších odhadů žily tři miliony obyvatel, z toho polovina pasivních, kteří nepracovali jako rolníci nebo se neživil u rolníků a které musel v přidělovém hospodářství zásobovat stát. Ministerstvo pro zásobování lidu přitom pracovalo v dubnu 1919 s tím, že obilní sklizeň Slovenska, co se týče pšenice a žita, nevystačila ani za předválečných poměrů ke krytí jeho spotřeby; vždy tam byla dovážena mouka z úrodnějších žup bývalých Uher. Následkem válečných poměrů pak klesl výsledek sklizně a bylo proto nutno obzvláště do severních neúrodných žup dovážet zejména mouku. Na pět měsíců, do skončení žní, tedy právě do srpna 1919, bylo podle této starší uherské statistiky třeba dopravit na Slovensko 6250 vagónů mouky a 137 vagónů tuku.²³

Podle tabulek z podzimu 1919 mělo nezásobené obyvatelstvo v Československu měsíční nárok na 8,96 kg mouky nebo 3,2 kg chleba na lístky.²⁴ Protože se

21 ŠMIDRKAL, Food Profiteering, s. 272.

22 Klíčový spojovací článek mezi pražským ústředím a plebiscitními orgány představovalo plebiscitní oddělení úřadu ministra pro správu Slovenska v Bratislavě, které vedl český úředník Antonín Pudlač. Primární Pudlačovou povinností bylo, aby státní orgány vyřizovaly žádosti o zásobování plebiscitních oblastí zrychleně mimo obvyklé byrokratické postupy. SNA, f. MPS, ka. 307, Pleb. Kom., Permanentní komise těšínská, 21. 10. 1919.

23 NA, f. MPZL, ka. 54, Zásobování Slovenska; tamtéž, Zpráva o poradě referentů a přednostů aprovizčních ústavů, konané dne 24. dubna 1919.

24 Tamtéž, ka. 53, Přiřazení území ratibořského k čsl. republice a organizace veřejné správy,

tuto dávku státu nedařilo zajišťovat všude, tím více úředníky v Praze překvapila zjištění inspektora Prokopa, který byl jako exponovaný úředník obilního ústavu v září 1919 vyslán do oblastí Spiše. Podle něj totiž vycházel měsíční příděl v tamní župě v srpnu 1919 na 7,2 kg mouky nad předepsanou dávku, kterou stát považoval za dostatečnou.²⁵ Prokop vypočítal, že se ve Spišské župě naakumuloval za předchozí období ohromující přebytek sto vagónů mlýnských výrobků, „o které byla ostatní část republiky naší na újmu obyvatelstva okradena“.²⁶ Pro pražskou vládu bylo ovšem nejvíce znepokojivé, že se abnormální přebytek nijak neprojevil v obcích, v nichž se měl konat plebiscit a z nichž některé dokonce nedostaly příděl vůbec žádný. Jak proto v Praze na schůzi meziministerské zásobovací komise zazněla zpráva slovenských plebiscitních agitátorů, právě na takto exponovaných místech se množily nálady, že s „*Čechmi to nie je dobré, lebo tí nás len okrádajú*“.²⁷

Z pohledu československé vlády šlo tedy o to, aby se ve vztahu plebiscitního obyvatelstva směrem k Praze neodehrálo podobné přepólování, jako se za války změnily obrazy rakousko-uherských politických center, jejichž zásobovací potřeby začalo obyvatelstvo slovenských regionů vnímat jako přímé existenční ohrožení. S rozkladem zásobovacího systému za války vymizela solidarita vyjádřená heslem „semknutost vlasti“. Stále více se ono „my“ omezovalo na vlastní župu či obec, která „trpí víc než jinde“. V kompetenčních sporech mezi lokální správou a vládou rozvíjely samosprávné komunity strategie přežití, které Gabriela Dudeková charakterizovala jako přechod od politiky vyžadované solidarity k pragmatickému protekcionismu.²⁸ A tento ochranářský trend se na Slovensku přenesl do poměrů nového státu. Výkupům se župy a velká města například bránily tím, že odmítaly vojenskou asistenci s odůvodněním, aby přítomnost armády nevyvolávala zbytečné nepokoje. Obecně hlavní snahou se stala co nejmenší přítomnost „státu“ na místě.²⁹

K absenci státu na Oravě a Spiši v roce 1919 ovšem nevedla pouze geografická odlehlost, nedostatečná infrastruktura nebo odmaďarštění dosavadní správy a s tím spojený kritický nedostatek kvalifikovaných úředníků. V době žní a po nich umocňovaly nepřítomnost státní moci také kroky, které měly vést k efektivnějším rekvizicím v rámci celého Slovenska. Když vláda v dubnu 1919 přípra-

14. 11. 1919, s. 16-17.

25 Tamtéž, ka. 54, Zpráva ministerského rady Heindla o zásobovací situaci ve Spišské župě, 1. 10. 1919.

26 Tamtéž, Zprávy O. Prokopa z 20. a 25. 9. 1919.

27 SNA, f. MPS, ka. 307, Pleb. Kom., Zprávy od legionářů župy spišskej, 16. 10. 1919.

28 DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ. *Človek vo vojne. Stratégie prežitia a sociálne dôsledky prvej svetovej vojny na Slovensku*. Bratislava 2019, s. 182.

29 DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, *Človek vo vojne*, s. 185, 189 a 191.

vovala „jednotný zásobovací plán ČSR“,³⁰ na meziministerských schůzích bylo zmiňováno, že na župany po celém Slovensku nelze ohledně aprovizace spoléhat právě proto, že županské úřady budou manipulovat se statistikami tak, aby právě jejich župy obdržely co nejvíce potravin, zatímco vlastní rekviziční povinnosti nebudou provádět řádně.³¹ Vojenské jednotky, které měly asistovat u rekvírování (a které vzhledem k česko-slovenskému vztahu měly být výhradně slovenského původu) se měly z pasivních žup na severu, kde se výnosy předpokládaly nižší, přesunout na výpomoc do zemědělsky aktivnějších žup na jihu.³² Zejména na severu Slovenska tak nastala situace, kdy župan mohl hrát stále jakousi dvojí aprovizační hru mezi vládou a místní správou, protože tam aprovizaci prakticky nikdo nekontroloval. Tím spíše, že pobočky Zásobovacího ústavu, které měly zásobování zajišťovat, byly zřizovány právě župami a v praxi fungovaly spíše jako soukromé podniky místních správců.³³

V takových poměrech by se však stal kontraproduktivní úmysl vlády, aby na plebiscitní území proudily zvýšené přiděly potravin a všechna zásobovací centra a železniční kapacity jim přednostně vyhověly. Jednoduše hrozilo, že se zvýšené přiděly rozkradou. Shodou okolností s počátkem plebiscitní kampaně v září 1919 bylo prvním institucionálním krokem k obecné nápravě aprovizačních poměrů na Slovensku rušení Zásobovacích ústavů, které v podstatě sloužily k legalizaci úniků, přičemž část jejich úkolů měli převzít právě exponovaní úředníci státního obilního ústavu.³⁴ Vláda v plebiscitních oblastech dále nařídila dotovat snížení cen a pro dohled nad rozdělováním potravin tam také navýšila vojenskou asistenci, jíž cíleně tvořili legionáři slovenského původu.³⁵ Ministr pro správu Slovenska pak zastavil veškeré rekvizice a aby zakryl agitační ráz tohoto opatření, mělo se přestat rekvírovat v celé oravské a spišské župě, a nikoli jen v jejích plebiscitních částech.³⁶

Meziministerská komise pro plebiscit v Praze potřebovala znát situaci na místě. Uvážit, jakou míru vnější, exponované přítomnosti snese tamní prostředí, aby to neohrozilo výsledek plebiscitního hlasování. V říjnu 1919 vyslala na Oravu a Spiš ministerského radu Emila Heindla z ministerstva pro zásobování

30 KRAJČOVIČOVÁ, Dva těživé problémy, s. 99-100.

31 NA, f. MPZL, ka. 54, E. Heindl B. Vrbenskému, 16. 4. 1919.

32 Tamtéž, Zpráva o poradě referentů a přednostů aprovizačních ústavů, konané 24. 4. 1919 v Bratislavě.

33 Tamtéž.

34 Tamtéž, Zpráva ministerského rady Heindla o zásobovací situaci ve Spišské župě, 1. 10. 1919.

35 Pro počáteční práce spojené s plebiscitní akcí dostali vládní zmocněnci pro plebiscit na Oravě a na Spiši celkem 950 tisíc korun, viz DULOVIČ, „Bráňme si svoje!“, s. 104.

36 NA, f. MPZL, ka. 54, Zásobovací ústav pre Slovensko Ministerstvu pro zásobování lidu, 23. 9. 1919.

lidu. Ten sice se zprávami exponovaných úředníků pracoval jako s přesnými zdroji, meziministerská komise se nicméně rozhodla v podstatě shodit příčinu nekalých praxí na nefunkční systém Zásobovacích ústavů, které již byly ostatně rušeny. Důvod shovívavosti vůči představitelům tamní správy, kteří čelili podezření z masového rozkrádání státně-strategického materiálu, byl pragmatický. Pražská vláda potřebovala ve vzdálených lokalitách vlivné spojence. Zavedené byrokratické postupy a pravidla pro ni nebyly vzhledem k naléhavosti a požadované rychlosti životaschopné. V hraničně sporných oblastech se proto rozhodla přimhouřit oko a pokusit se pracovat se všemi loajálními silami na místě. Tím spíše, že do plebiscitního regionu již ilegálně směřovala také polská materiální agitace, která na prostupné hranici využívala vlastní síť spřízněných rychtářů a farářů.³⁷

Rozdíl v systému

Bezvadné zásobování potravinami považovala československá vláda za agitační nástroj, který rozhodne plebiscitní kampaň na Těšínsku, Oravě a Spiši ve prospěch Československa. Když také dne 27. září 1919 ohlásila dohodová konference rozhodnutí uspořádat plebiscit, vláda okamžitě nařídila, aby plebiscitním žádostem o potraviny vyhověly československé zásobovací centrály i železniční kapacity přednostně.³⁸ Plebiscitní zásobování dostalo státně-strategické krytí založením plebiscitních úřadů jako v podstatě vládních agentur.³⁹ Tyto hybridní úřady na Těšínsku, Oravě a Spiši integrovaly tamní úředníky i zájmové politické skupiny, aby mimo jiné pružně obcházely třetí plochy byrokratických procedur a snižovaly časové ztráty, k nimž mohlo docházet v důsledku koordinace mezi institucemi.⁴⁰

Rozdíl mezi Těšínskem a Oravou se Spiší ovšem spočíval ve správních poměrech. Na Těšínsku se plebiscitní akce opírala stále v duchu předlitavského správního systému o původní zemskou politickou správu, přičemž také plebiscitní orgány tam z větší části tvořili úředníci státní služby. Střety zájmů v nakládání s tak významnými prostředky přitom snižovalo vymezení kompetencí. Na Těšin-

37 NA, f. MPZL, ka. 54, Zpráva ministerského rady Heindla o zásobovací situaci ve Spišské župě, 1. 10. 1919.

38 SNA, f. MPS, ka. 307, Permanentní [meziministerská] komise těšínská, 21. 10. 1919; NA, f. MPZL, ka. 55, Zemský hospodářský úřad pro moravsko-slezský průmyslový obvod v Moravské Ostravě. Přidělování plebiscitní komisi, 8. 11. 1919; NA, f. MPZL, ka. 55 – Zemský obilní ústav v Brně, Zásobení Těšínska, 20. 10. 1919.

39 NA, f. Komise pro plebiscit na Těšínsku, ka. 24, Komise pro plebiscit na Těšínsku, přiděl rýže a těstovin ze zásob plebiscitních, 29. 3. 1920.

40 JANÁKOVÁ. *Plebiscitní úřady na Těšínsku, Oravě a Spiši v letech 1918–1920*. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, 2016.

sku byly linie politické správy a samosprávy na rozdíl od zalitavského systému od sebe v zásadě nezávislé. Zatímco státní (zemská) politická správa zajišťovala základní příděly, plebiscitní orgány spravovaly pouze agitační dávky navíc. A ty mohly účelově poskytovat pouze v tom případě, že již všude na plebiscitním území bylo zajištěno základní zásobování.⁴¹

I na Oravu a Spiš se pokusila vláda exponovat úředníky státní služby, kteří by kontrolovali a zajišťovali základní příděl. V otázce zásobovacích kompetencí ministerský rada Heindl po svém návratu z inspekce na Oravě a Spiši v říjnu 1919 také načrtl jakýsi organizační trojúhelník součinnosti: exponovaní státní úředníci z obilního ústavu měli dohlížet na základní zásobování, členové plebiscitních orgánů (delegovaní z okruhu Vavro Šrobára, ministra s plnou mocí pro správu Slovenska) měli příděly rozdělovat v agitačním smyslu, přičemž se obě tyto linie měly nadále opírat o tamní aparát župních správců spjatých s danou lokalitou a zázemím skladů a vazeb na místní komisionáře a obchodníky.

Na Oravě a Spiši se v tomto trojúhelníku ovšem soudržná spolupráce ne vytvořila. Exponovaní úředníci totiž posílali závažné zprávy o mizení zásob také z Oravy, odkud například inspektor obilního ústavu Víšek uváděl podobná čísla jako jeho kolegové na Spiši. Přestože Oravská župa dostávala příděl, který by stačil na více než 7 kg mouky na osobu, v plebiscitním okrese Námestovo dostávali někteří obyvatelé pouze 1 kg, přičemž za přidělované potraviny žádali obchodníci dvakrát vyšší ceny, například za kilo americké mouky 6,20 korun namísto zastropovaných tří korun.⁴² Exponovaný úředník informoval Ministerstvo pro správu Slovenska v Bratislavě, že o tak masivní krádeži musí vědět župan Pivko, který proti tomu nic nedělá.⁴³

Další zpráva pochází od poštovního oficiála Jana Smutného, konzultanta Ministerstva pro správu Slovenska v záležitostech spojovacích linek, a také dalších exponovaných úředníků obilního ústavu, kteří z „manipulací“ shodně obviňovali zejména Františka Skyčáka, hlavního slůžného okresu Námestovo a místního vlivného bankéře v jedné osobě, jemuž bylo prakticky svěřeno zásobování celého okresu. V účetnictví Skyčákova úřadu exponovaní úředníci při revizi jen z dostupných údajů zjistili manko 350 000 korun, které dávali do souvislosti s podezřelými majetkovými machinacemi jeho námestovské ľudové banky. „*Lid*

41 Archiv hospodářského úřadu pro východní část Slezska se patrně nedochoval, ale absence celkových údajů může souviset právě s tím, že plebiscitní objednávky nešly přes pražská ministerstva centrální cestou, ale od plebiscitní komise putovaly přímo dodavatelům. NA, f. MPZL, ka. 55, Zemský hospodářský úřad pro moravsko-slezský průmyslový obvod v Moravské Ostravě.

42 SNA, f. MPS, ka. 307, Pleb. Kom., 7. 10. 1919, Ferko Skyčák, hlavní slůžný v Námestove, župa Oravská. Stížnost.

43 Tamtéž.

je zde krměn sliby a všechny zásoby a oběti republiky jdou do bezedných kapes jsoucích u vesla v župě,“ napsal do udání oficiál Smutný.⁴⁴

Exponování úředníci se řídili výzvou ministra Šrobára z počátku plebiscitní kampaně, aby okamžitě hlásili jakékoli známky korupce a klientelismu v zásobování plebiscitních oblastí. Podezřelí měli být okamžitě suspendováni a případy prošetřeny.⁴⁵ Jak znělo Šrobárovo nařízení: „*Bez takýhto opatrení by všetky pridely boli márne.*“⁴⁶ V hlášení exponovaných úředníků se ovšem objevil mocný hráč. František Skyčák, námestovský hlavný slúžný, politik s konexemi na katolické i agrární kruhy, který v roce 1910 založil ľudové banky v oravských městech Námestovo a Jablonka a stal se jejich správcem a jedním z hlavních akcionářů. Přestože byla funkce hlavného slúžného územně ekvivalentní s předlitavskými okresními hejtmany, nevylučovala se s ekonomickými a politickými ambicemi svých představitelů. V situaci Slovenska 1919, kdy na podobné pozice chyběla kvalifikovaná úřednická síla, vykonávali funkce v župní správě často lidé ve střetu zájmů. Ti měli totiž vůči státu stále jen nájemní, a nikoli pragmatikální poměr, v němž úředník jako jmenovaný státní orgán podléhá služebním předpisům.⁴⁷

Exponování úředníci na plebiscitním území žádali okamžitou suspendaci Františka Skyčáka, než se do případu vložil slovenský poslanec parlamentu Ján Janček, kterého ministr Šrobár vybral, aby se jako vládní komisař chopil na Oravě vedení tamního plebiscitního úřadu a tím i samotné kampaně.⁴⁸ Sám Janček jako svůj předpoklad pro tuto funkci zmiňoval znalost poměrů, neboť se narodil v nedalekém Ružomberoku, a coby katolík byl vyslán do oblastí, kde se obyvatelstvo identifikovalo především podle své katolické víry. Mimoto patřil do státně-loajálního okruhu agrární strany, přičemž se zasloužil o vznik státu jako organizátor československých legií v Rusku a signatář Pittsburské dohody. Další výhodou pak byla zřejmě dlouholetá známost se Šrobárem, rodiny obou mužů se přátelily.⁴⁹

44 Tamtéž, Výtažek ze zprávy vrch. poštovního oficiála Smutného, 28. 11. 1919.

45 SNA, f. Ústředná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919–1920 (ÚKP), ka. 2, Zásobovací ústav pre Slovensko Vládnému ref. pre vojenské veci pri Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska, 27. 9. 1919.

46 SNA, f. MPS, ka. 311, Pleb. Kom., IV, Minister s plnou mocou, vládn. refer. pre vojenské věci. Zásobovanie oravskej a spišskej župy, 27. 9. 1919.

47 LIPSCHER, *K vývinu politickej správy na Slovensku*, s. 26–27, 32; SNA, f. MPS, ka. 307, J. Janček A. Pudlačovi, 7. 12. 1919; tamtéž, Výtažek ze zprávy vrch. poštovního oficiála Smutného, 28. 11. 1919.

48 SNA, MPS, k. 311, Pleb. Kom., IV, Zásobovací poměry v župě oravské, 27. 10. 1919.

49 Rodinnou korespondenci z té doby viz v SNA, f. Vavro Šrobár. Osobný fond, ka. 3, inv. č. 146.

Ve své funkci ovšem Janček žádá udání exponovaných úředníků nevyslyšel. Naopak proti nim ostře vystoupil. Namísto vyšetřování masivních krádeží docílil během prosince 1919 toho, že inspektoři Smutný a Víšek byli z plebiscitního území odvoláni a že na Oravu nebyl přeřazen zásobovací inspektor Prokop jako administrativní posila ze Spišské župy.⁵⁰ Jako vládní komisař pro plebiscit na Oravě argumentoval, že „*nie je treba držať exponovaných úradníkov, ktorých agitačná činnosť rovná sa nule*“ a že nemají „*základy politickej abecedy*“, když ve složitých poměrech plebiscitní kampaně svými tvrzeními o podvodech „*prispievajú k zneklidňovaniu nálady*“. Sám poté oznámil, že společně s županem Oravské župy Pivkem učinili rozhodnutí, že až do skončení plebiscitu neučiní žádný audit zásobovacích úřadů, protože by „*případné konsekvence*“ mohly ohrozit výsledek plebiscitní kampaně.⁵¹

Servis od státu

Zárok, který zabránil vyšetřit podobné případy, Janček také opíral o své pověření od ministra Šrobára, jež ho „*opravňovalo podniknout všechno*“, co uzná v zájmu plebiscitu „*za prospěšné*“.⁵² V komunikaci s ministerstvem v Bratislavě argumentoval potřebou uchovat na místě křehkou společenskou rovnováhu, kterou prý exponovaná úřední asistence narušovala. Odkazoval na její nákladnost a na tehdy medializované téma vyšších platů exponovaných úředníků (díky jejich dietám).⁵³ A poukazoval také na arogantní chování a necitlivé projevy českého personálu vůči náboženskému životu s tím, že rozhodující silou v plebiscitním regionu jsou katoličtí faráři.⁵⁴ Exponovaní úředníci naopak marně upozorňovali, že pokud by župní správci nadále zneužívali svého postavení k osobnímu obohacování, může to kampaň směrem k Praze poškodit také. Faráři totiž prý běžně vysvětlovali zásobovací nedostatky heslem „*Češi nám berou!*“. A Goralé podle nich podobným lžím věřili, protože „*kněz nemůže lhát*“.⁵⁵

50 SNA, f. MPS, ka. 307, Pleb. Kom., J. Janček A. Pudlačovi, 7. 12. 1919.

51 Tamtéž; tamtéž, Výtažek ze zprávy vrch. poštovního oficiála Smutného, 28. 11. 1919.

52 DULOVIČ, „*Bráňme si svoje!*“, s. 103.

53 Slovenský učiteľ 280 K, český učitel 1700 K. In *Slovák*, 18. 2. 1920, s. 2; Slovenskí úradníci! In *Slovák*, 20. 2. 1920, s. 1; Naša úradnícka žobrač. In *Slovák*, 21. 2. 1920, s. 1; Úradníctvo na Slovensku – státo tvorné povzdechnutí. In *Národné noviny*, 25. 10. 1919, s. 1. Diety exponovaných úředníků znamenaly, že čeští úředníci měli na Slovensku třikrát až čtyřikrát vyšší plat než úředníci místní. Na plebiscitním území proto byly platy například notářů navyšovány z plebiscitních fondů. DULOVIČ, „*Bráňme si svoje!*“, s. 144 a 165.

54 SNA, f. MPS, ka. 311, Pleb. Kom., IV, Zásobovanie oravskej a spišskej župy, 4. 10. 1919. K tomuto vztahu viz např. MATULA. Úloha cirkvi v zápase o národnú identitu obyvateľstva severného Spiša a Oravy v rokoch 1918 – 1939. In *Človek a spoločnosť*, 2007, roč. 10, č. 4, s. 27-34, popř. LAINCZ. Náboženské pomery na severnom Spiši v rokoch 1918–1939. In *Historia nova 6 (Štúdie o dejinách)*. Bratislava 2013, s. 95-106.

55 SNA, f. MPS, ka. 307, Pleb. Kom., Výtažek ze zprávy vrch. poštovního oficiála Smutného,

Plebiscitní představitelé Ján Janček a Marián Blaha nicméně na podzim 1919 odmítli na Oravu a Spiš další kancelářskou výpomoc, kterou jim nabízelo například ministerstvo vnitra.⁵⁶ Argumentovali, že spekulativní bubliny černého trhu postupně splasknou právě díky zvýšeným přidělům a asistenci motivovaných oddílů slovenských „legionářů-agitátorů“, kteří již zajišťovali distribuci potravin přímo do obcí.⁵⁷ Právě díky této podpoře se zásobovací situaci skutečně podařilo do konce roku 1919 výrazně zlepšit. A to dokonce natolik, že to působilo žárlivost okolních okresů. Například v okrese Čadca, kde „obyvatelstvo hladuje“, se ozývaly hlasy, že také oni chtějí být zahrnuti do plebiscitu.⁵⁸

Souhrnné údaje o zásobování Těšínska, Oravy a Spiše nejsou na československé straně k dispozici, nicméně zdroje z polské strany z ledna 1920 potvrzují, že československá strana na plebiscitním Těšínsku dokázala pravidelně zásobovat obyvatele 2,25 kg mouky na hlavu týdně a tamní horníky a dělníky v těžkém průmyslu 3 kg mouky týdně, přičemž oba typy přidělu doplňovala až 3 kg dužnatého ovoce, rýže a často 1 kg chlebové mouky navíc, a to výrazně levněji než na polské straně.⁵⁹ Přestože na Oravě a Spiši takové výše československé úřady i kvůli odlehlosti regionu patrně nedosahovaly, polské zdroje považovaly československé zásobování plebiscitních oblastí obecně za „výborné“ či „prostě vynikající“.⁶⁰ Také nálada poštovního oficiála Smutného se v prosinci 1919 oproti předchozímu měsíci výrazně zlepšila, když potvrdil, že obyvatelstvo plebiscitních oblastí Oravy a Spiše začíná být díky pomoci legionářů-agitátorů „*hýčkáno znamenitou aprovizací*“, jejíž distribuci komplikuje hlavně nepřístupný terén a sněhové závěje.⁶¹ Optimismus posilovalo také to, že polská správa nebyla na Těšínsku schopna se dodávkám na československé straně zatím ani zdaleka přiblížit. A přestože plebiscitní území Oravy a Spiše spadalo celé pod českoslo-

28. 11. 1919. Další zpráva např. tamtéž, Štefan Renner, vrchný pošt. oficiál, vládnému poradcovi pošty a telegrafu, 24. 10. 1919.

56 SNA, f. ÚKP, ka. 2, inv. č. 7, viz zde příslušná komunikace s Ministerstvem s plnou mocí pro správu Slovenska ze druhé poloviny října 1919.

57 Tamtéž, ka. 1, inv. č. 1, J. Janček Ústřední kanceláři pro plebiscit v Ružomberoku, 6. 11. 1919; tamtéž, ka. 3, inv. č. 15, Týdenní zpráva, 30. 10. 1919.

58 SNA, f. MPS, ka. 311, Pleb. Kom., IV, „Zásobování okresu čačanského“, 14. 1. 1920; tamtéž, ka. 307, Pleb. Kom., Zpráva nadp. dr. Fiša, vojenského referenta plebiscitních komisí v Oravě a Spiši, 4. 11. 1919.

59 Archiwum Akt Nowych Warszawa (AAN), f. Ministerstwo aprowizacji w Warszawie (MAW), sygn. 141, Národní hospodářský úřad v Těšíně Ministerstvu aprovizace ve Varšavě, 20. 2. 1920.

60 Tamtéž, Národní hospodářský úřad v Těšíně poslanci Janu Zamorskimu, 27. 1. 1920, nebo tamtéž, Národní hospodářský úřad v Těšíně ministru aprovizace, 12. 2. 1920, či tamtéž, sygn. 796, Národní hospodářský úřad v Těšíně ministru aprovizace ve Varšavě, 28. 1. 1920.

61 SNA, f. MPS, ka. 307, 1919/20, Pleb. Kom., Zpráva vrchního poštovního oficiála Smutného, Ministerstvu národní obrany – oddělení pro plebiscit, 15. 12. 1919.

venskou správu a polská strana zde neměla žádné zásobovací povinnosti, znamenalo i zde zlepšené československé zásobování problém pro polskou stranu, protože kontrastovalo s nedostatkem v okresech za polskou stranou hranice.⁶²

Polská strana tak byla odkázána k nemilosrdnému dorovnávání přidělu i v okresech, které sousedily s plebiscitním územím Oravy a Spiše. Tamní obyvatelstvo, které se neživilo zemědělstvím, tam dostávalo jen 50 až 75 dkg mouky týdně, což se podle polských úředních zpráv blížilo hrozbě „hřbitova a ruin“. V příhraničním pásu od Bílska-Bělé až k Novému Targu proto apelovaly polské zásobovací a plebiscitní orgány na ministerstvo obrany ve Varšavě, aby vojenské kontroly nebránily obyvatelům těchto okresů dovážet si zejména z území bývalé Kongresovky potraviny podloudně, na vlastní pěst. Tuto pololegální „syslovou přepravu“, cestování obyvatel za potravou, viděla polská plebiscitní správa jako částečné řešení, nad kterým měl polský stát, když už nedokázal pomoci jinak, alespoň přimhouřit obě oči.⁶³ Nejkritičtější moment pro celou polskou kampaň pak představoval okamžik, když koncem ledna 1920 dorazila do Těšína mezinárodní, mezipojenecká komise, která jako zásobovací normu pro československé i polské plebiscitní území určila dosavadní československou výši dodávek, tedy oněch 2,25, resp. 3 kg mouky na hlavu a týden, což bylo tehdy zcela mimo polské možnosti.⁶⁴

Pokud se československé zásobování plebiscitních oblastí do konce roku 1919 natolik zlepšilo, že ho polská úřední komunikace označovala jako „prostě vynikající“, v čem tedy spočíval rozdíl v zásobovacím servisu od obou států? Odpověď v první řadě souvisí s prioritami. Polský stát se v různých fázích připravoval na vícero dalších plebiscitů (Horní Slezsko a Danzig/Gdaňsk a Východní Prusko s Německem, Wilno/Vilnius s Litvou nebo Východní Halič s Ukrajinou, jejíž vznik tehdy dohodové velmoci zvažovaly) a především se chystal na válku proti bolševikům na východě.⁶⁵ Snížená míra státního zájmu se v praxi projevovala v kompetencích polských plebiscitních orgánů. V praktickém provozu měl vedoucí československý plebiscitní úředník na rozdíl od svých polských protějšků od počátku právo používat telegram a telefon oficiálně například ve

62 AAN, f. MAW, sygn. 141, Národní hospodářský úřad v Těšíně Referátu pro plebiscit při Ministerstvu aprovizace ve Varšavě, 16. 5. 1920; NA, f. Komise pro plebiscit na Těšínsku, ka. 24, prefekt Michálek Ministerstvu pro zásobování lidu, 24. 2. 1920.

63 AAN, f. MAW, sygn. 141, Předsednictvo Ministerské rady ministru aprovizace, 3. 2. 1920; tamtéž, sygn. 864, expozitura ministerstva aprovizace ve Lvově okresnímu vojenskému velitelství, 4. 12. 1919.

64 AAN, f. MAW, sygn. 141, Národní hospodářský úřad v Těšíně Referátu pro plebiscit při Ministerstvu aprovizace ve Varšavě, 16. 5. 1920; NA, Komise pro plebiscit na Těšínsku, ka. 24, prefekt Michálek Ministerstvu pro zásobování lidu, 24. 2. 1920.

65 PROT, *Plebiscites and the Difficult Transition to Peace*, s. 42.

věci přednosti na drahách a urgence dodávek.⁶⁶ Kompetence souvisely také se způsobem kreditování. Zatímco československá vláda, respektive ministerstvo financí, poskytla okamžitě československým plebiscitním orgánům úvěry (jen v prvních měsících se jednalo o vyšší jednotky milionů korun), které sloužily rovněž na stlačování cen potravin⁶⁷ i přeplácení zboží přímo u producentů,⁶⁸ aby jim zboží prodali přednostně před spekulanty na černém trhu, polské plebiscitní instituce musely prostředky na podobné účely nejprve složitě účtovat přes polské ministerstvo zásobování. A protože tím pádem nemohly za zboží platit okamžitě na místě, ztrácely flexibilitu a čas reagovat na ceny určované československou stranou.⁶⁹

Jazyk zásobování

Plebiscitní orgány proto disponovaly nepřetržitým tokem významných prostředků k okamžitému použití a měly relativně volnou ruku, jak s nimi naloží a koho jimi podpoří. To vše zvyšovalo jejich vliv, přičemž zejména Ján Janček na Oravě se ve své plebiscitní funkci snažil koncentrovat značnou míru rozhodovacích pravomocí (v jeho korespondenci najdeme i oslovení Generalissimus).⁷⁰ A ze své pozice mohl také diskurzivně rámovat nejen jazyk plebiscitu, ale i mocenské vztahy.

Například proti úředníkům obilního ústavu měl Janček nadřazenou pozici už jen proto, že spadali pod „nesilové“ ministerstvo pro zásobování. O podporu veřejnosti se opřít nemohli, agenda jejich úřadu v podstatě iritovala společnost napříč: zemědělce rekvizicemi a dělníky nedostatečným přidělem. Možnosti, jakými mohl zásobovací resort své kroky komunikovat, také zůstávaly velmi omezené. Strategickou komunikaci státu ohledně zásobovací situace totiž určovaly zejména silová ministerstva vnitra a zahraničí, které dovnitř i navenek prosazovaly narativ úspěšného státu s perspektivou brzkého zlepšení.⁷¹ V takovém rámci pak Jančekovy kroky souzněly s postojem ministerstva zahraničních věcí, které

66 Archiv Ministerstva zahraničních věcí Praha (AMZV), f. Těšínsko, ka. 22, Překlad z polštiny: Organizace plebiscitní práce, Těšínsko, Orava a Spiš, 20. 11. 1919.

67 NA, f. Komise pro plebiscit na Těšínsku, ka. 24, Úprava vývozu potravin do Těšínska následkem zrušení bývalé demarkační čáry, 9. 3. 1920.

68 K dobovému fenoménu přeplácení, tzv. *bidding wars*, viz HUTEČKA. Wartime Provisioning, the People, and the State in Habsburg Central Europe during World War I. In *Střed – Centre*, 2024, roč. 16, č. 1, s. 86–87.

69 AMZV, f. Těšínsko, ka. 22, Překlad z polštiny: Úvěr na aprovizaci Těšínska v době plebiscitu, 8. 10. 1919.

70 DULOVIČ, „Bráňme si svoje!“, s. 109.

71 HORÁK. Planting the Republic: State Regulation of the Discourse on Food Shortages in Public Communication in Early Czechoslovakia (1918–21). In *Austrian History Yearbook*, 2024, Vol. 55, May, s. 327–340. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0067237823000929>

plebiscitní akci mezinárodně zaštiťovalo a které například opakovaně vyzývalo tiskové oddělení ministerstva pro zásobování lidu, aby v době plebiscitní kampaně neinformovalo veřejnost o žádných zásobovacích přehmatech, protože by jejich medializace poskytla příležitost polské propagandě.⁷²

Do konce roku 1919 tak plebiscitní orgány na Oravě a Spiši omezily agendu obilního ústavu spíše na jakousi servisní agenturu, která „na vyžádání“ župních a plebiscitních orgánů zajišťuje potravinové články. Bratislavská centrála obilního ústavu k tomu ani nebyla v dobré personální kondici. Ještě v polovině roku 1920 byla obsazena více než z 80 % pouze smluvním personálem, který byl méně motivovaný. O řediteli a jeho zástupci pak oficiální zpráva ministerstva zásobování konstatuje, že jsou na novém působišti coby ženatí muži odvedeni od práce milostnými avantýrami a prostopášným životem. Úřad tak ani během svého ročního působení například nedokázal sestavit melné či seznamy certifikovaných mlýnů.⁷³ Již rok také pokračovala medializovaná kauza obilního ústavu, kdy se značné množství obilí muselo vyvážet do certifikovaných mlýnů v českých zemích, což ovšem na Slovensku až dvojnásobně prodražovalo cenu mouky, snižovalo její kvalitu a nemohl tam být využit ani odpad z mletí.⁷⁴

V čem se ovšem plebiscitní orgány na Oravě a Spiši společně s ministrem Šrobárem neshodovaly se silovými ministerstvy v Praze, to bylo zapojení Andreje Hlinky, lídra ľudové strany, do plebiscitní kampaně. Například Jančekovi se na Oravě sice podařilo navázat spolupráci s tou částí katolických farářů, kteří nesympatizovali výhradně s Hlinkou, ale přestože se od jara 1920 ministr zahraničí Beneš a ministr vnitra Švehla přimlouvali za využití autonomisty Hlinky, který měl v katolických oblastech mimořádný vliv,⁷⁵ plebiscitní komise na Oravě i Spiši se tomu do poslední chvíle bránily. Podobně vyloučil Janček z podílu na kampani také veškerou vnější žurnalistickou asistenci,⁷⁶ a dokázal tak vůči centřům v Praze a na Těšínsku určovat vlastní charakter plebiscitní propagandy: do státní kampaně propsal soupeření agrárníků s ľudáky o venkovského voliče před parlamentními volbami plánovanými na 18. a 25. dubna 1920.⁷⁷

72 Tamtéž.

73 SNA, f. V. Šrobár, ka. 15, inv. č. 769, Zásobovací nedostatky na Slovensku, 12. 8. 1920.

74 K záhade o zásobování. In *Robotnicke noviny*, 6. 9. 1919, s. 1. Takto převážené potraviny se podle listu dvojnásobně prodražovaly, cestou rozkrádaly, nevracely se na Slovensko kvalitní. Pokud by se naopak mlely na místě, „ostaly by ludu okrem lacnejšej múky aj odpadky, ktoré do posledného zrnka môžu byť spotrebované“.

75 JANÁKOVÁ, *Plebiscitní úřady na Těšínsku, Oravě a Spiši*, s. 118-119.

76 SNA, f. MPS, ka. 307, 1919/20, Pleb. Kom., Janček Prezídium ministerstva s plnou mocou pre Slovensko, Pudlačovi, 23. 10. 1919. Nešlo totiž pouze o exponované zásobovací a poštovní úředníky, stejně tak Janček odmítal žurnalistickou pomoc s tím, že nikdo vnější nezná způsob, „akým treba k tunajšiemu ludu prehovoriť“.

77 Ve volbách do poslanecké sněmovny výrazně zvítězili sociální demokraté, a to jak v Českých

V Jančkových krocích se tak odráží pokus agrárníků zmocnit se alespoň části ľudáckého autonomistického diskurzu, což pražská vláda v plebiscitní kampani ovšem z pragmatických důvodů tolerovala – Jančekovi propagandisté proto v plebiscitní kampani mohli potlačovat doktrínu čechoslovakismu („*Sme a zostaneme Slováci!*“).⁷⁸ Uplatnili přitom hlavní sociální téma agrární strany: pozemkovou reformu, jejíž agendu měli ve svých rukou. A stejně jako slovenští agrárníci před parlamentními volbami slibovali rozdělení půdy rolníkům, slibovali Jančekovi propagandisté to samé v plebiscitní kampani („*Treba dokončiť veľiké dielo organizácie slovenského roľníckeho ľudu!*“).⁷⁹ Pozemkovou reformu využívali jako jakousi zlatou ratolest, tedy důkaz, že jsou to oni, kdo o přerozdělení rozhodne.

Na rozdíl od této inkluzivní roviny měla plebiscitní kampaň také rovinu vylučovací. Vymezovala se například vůči sociálnímu útisku venkova „maďarským džentrikem“ nebo „polským zemanem“, kteří se měli opírat o podporu Židů.⁸⁰ Příležitost k propagaci národního česko-slovenského státu a „čistě“ (česko)slovenského venkova tak znamenal i agrární antisemitismus. Oficiální plebiscitní propaganda byla útočně antisemitská na Těšínsku, Oravě i Spiši. Na Slovensku nicméně příznakové figuře Žida vyhovovala také snaha agrárních kruhů o vyloučení Židů z obchodu se zemědělskými plodinami, respektive s potravinami vůbec.⁸¹ Plebiscitní/předvolební kampaň založená na očistění národní a křesťanské komunity dávala unikátní šanci upevnit mocenskou kontrolu nad regulovaným zásobováním a ovládnout vnitřní trh potravinami agrárním kapitálem. Janček v úřední komunikaci píše o eliminaci „*povýšeného maďarsko-židovského živlu*“ s tím, že „*akékoľvek favorizovanie maďarsko-židovských stránok na újmu slovenského živlu je v úradech československej republiky naprosto neprípustné*“.⁸² Sám poté aktivně intervenoval za odstranění konkrétních židovských komisionářů z legitimní zemědělské ekonomiky.⁸³

zemích, tak na Slovensku. V těsném sousedství plebiscitních oblastí však byly výsledky pestřejší: ve volebním okrese Kysucké Nové Město zvítězili sociální demokraté, v Tvrdošíně ľudáci a v Dolnom Kubíně sjednocení agrárníci spolu s národními. Podrobné výsledky viz KRIVÝ a ZEMKO. *Volby do zákonodárných orgánů na území Slovenska 1920 – 2006*. Bratislava 2008, s. 29.

78 SNA, f. MPS, ka. 307, 1919/20, Pleb. Kom., leták Hlasovanie ľudu.

79 Tamtéž, leták.

80 SNA, f. MPS, ka. 307, 1919/20, Pleb. Kom., leták Hlasovanie ľudu.

81 FRANKL a SZABÓ. *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha 2015, s. 148.

82 SNA, f. ÚKP, ka. 1, inv. č. 1, J. Janček Ústřednej kancelárii pre plebiscit, 21. 10. 1919.

83 SNA, f. MPS, ka. 307, Pleb. Kom., Vládny komisár pre plebiscit na Orave, situačná zpráva, 12. 12. 1919.

Úsluhy a protislužby

Okrh místních politických elit se tak dokázal vměstnat mezi vládu a správu tím, že se úspěšně domáhal práva podílet se na realizaci státních programů. Pokud mělo být nicméně zlepšené zásobování hlavním nástrojem předvolební agitace i plebiscitní kampaně, zůstává otázka, proč vládní komisař Ján Janček nezakročil alespoň proti těm nejflagrantnějším případům zmizelých zásob, a to tím spíše, že František Skyčák měl na katolické Oravě nejbližší právě ke konkurenční Slovenské lidové straně.

Ľudová banka Františka Skyčáka ovšem přísně stranická nebyla. Kromě Skyčáka působily v jejím představenstvu a správních orgánech celoslovenské osobnosti a politici napříč politickým spektrem od Andreje Hlinky, lídra Slovenské ľudové strany, až po Ivana Thurza, stoupence úzké československé vzájemnosti. Byl to ještě pozůstatek předválečné semknutosti slovenských elit, která byla kdysi mimořádná. Poskytování levných úvěrů si banka získala nejen popularitu mezi horooravskými sedláky a řemeslníky, ale měla i nadregionální ambice, když například podporovala budapešťskou nakladatelskou činnost politika Milana Hodži a zabývala se obchodem se spotřebním zbožím včetně potravin.⁸⁴ Ale především pak Skyčákova banka úvěrovala krachující ružomerskou cihelnu a sirkárnu Janček a spol., která patřila rodině vládního komisaře Jána Jančeka. Skyčák byl tedy v podstatě Jančekův věřitel. A zajímavé je, že nikdo z odvolaných exponovaných úředníků na tento střet zájmů ve svém udání neupozornil, stejně jako na skutečnost, že Skyčák byl Jančekův tchán.⁸⁵

V prostředí, kde linie správy, politiky a byznysu v podstatě splývaly, se objevuje otázka, zda se mohlo takové klima stát úrodnou půdou pro vznik různých úsluh a protislužeb. Vzhled do způsobů, jakými Janček o své pozici uvažoval, možná nabízí jeho pozdější korespondence s Vavro Šrobárem. Když se například v roce 1922 stal již výlučným akcionářem sirkáren, požadoval přes svou nepřítomnost v Praze od svého poslaneckého klubu setrvání v poslanecké funkci. Jak se Šrobárovi svěřil, postavení poslance mu poskytovalo náskok před konkurencí, např. při zlepšování železniční dostupnosti jeho továrny.⁸⁶ O rok později, kdy již šly „*exekúcie jedna za druhou*“, si svůj podnikatelský krach vysvětloval ztrátou politického vlivu (státní dodávky korumpují Židé a v koncesích „*využívá politické postavení náboženská rodina luteránská*“).⁸⁷

Již v době plebiscitu se ľudácký tisk zabýval otázkou, zda Janček hájí zájmy státu, nebo ty svoje podnikatelské.⁸⁸ A podobně se vůči jeho aktivitám vymezil

84 Fond Ľudová banka Námetovo je uložen v Archívu Národnej banky Slovenska.

85 K rodině Skyčáků viz ĎURIŠKA. Rod plátenníkov z Klina. In *Biografické štúdie*, 1998, č. 25, s. 78-79.

86 SNA, f. V. Šrobár, ka. 3, inv. č. 146, J. Janček V. Šrobárovi, 5. 3. 1922.

87 Tamtéž, J. Janček V. Šrobárovi, 2. 3. 1923.

88 DULOVIČ, „*Bráňme si svoje!*“, s. 107.

také Jan Moural, jeho český zástupce v oravské plebiscitní kanceláři.⁸⁹ Distancoval se od avanturismu svého nadřízeného, který se projevoval konflikty s představiteli finanční správy, kdy Janček z pozice vládního komisaře pro plebiscit svévolně, bez spolupráce s celními orgány, dovážel a vyvážel přes polskou hranici různé zboží pod značkou plebiscitní akce.⁹⁰ Stejně bez vědomí státních úřadů zahrnoval do nevyžádaných plebiscitních kompenzačních obchodů s polskou stranou zboží vyráběné ve svých sirkárnách, načež pak Poláci materiálně agitovali Jančekovými zápalkami z Ružomberoku v protičeskoslovenské kampani na Těšínsku.⁹¹

Šrobárovo ministerstvo v Bratislavě, ale i vedení československé plebiscitní akce na Těšínsku a pražská vláda se nicméně Jančka vždy rozhodla ve funkci podržet. Hlavním důvodem byla jeho nezpochybnitelná loajalita ke státu, úzký vztah se Šrobárem, katolický původ spojený se znalostí místních poměrů a díky legionářské asistenci také zlepšené zásobování v první fázi kampaně, což bylo v kontrastu s bídými příděly na polské straně.⁹²

Polská vláda se 8. listopadu 1919 nejprve usnesla, že bude plebiscitním výborům poskytovat každý měsíc zálohu 15 milionů polských korun k úhradám agitačních přídělů.⁹³ Bez většího politického mandátu ze strany vlády však takový krok skončil právě v pasti „*bidding wars*“, spirály přepřáčení typické pro prostředí černého trhu, v níž ovšem polský stát jako nákupčí prohrával. Za tyto vládní úvěry totiž hospodářské úřady, zásobující strategické okresy, začaly na bývalém území Kongresovky objednávat u soukromníků proti záloze velké dodávky, ovšem takto nasmlouvaných potravin se plebiscitní území a regiony, které s nimi sousedily, dočkaly jen mizivého množství. Bez státně-politického krytí, jak tomu bylo na československé straně, dobýval v takto nastaveném soukromém systému jeden obchodník pohledávky u druhého a zboží, místo aby putovalo na určená místa za původně dohodnutou cenu, putovalo nakonec do jiných oblastí Polska za cenu násobně vyšší, kterou určila inflace a především řetězový obchod. Polská vláda navíc na podzim 1919 jako nákupčího pověřila Jerzyho Kantora, styčného důstojníka mezi varšavskou vládou a plebiscitními

89 Tamtéž, s. 111.

90 SNA, f. ÚKP, ka. 2, inv. č. 8, Generálne finčné riaditeľstvo pre Slovensko plebiscitnému oddelení ministerstva s plnou mocí pro správu Slovenska, 24. 12. 1919; tamtéž, Generálne finančné riaditeľstvo pre Slovensko Presidiu ministerstva s plnou mocí pro správu Slovenska, 15. 3. 1920.

91 SNA, f. ÚKP, ka. 3, inv. č. 15, Vývoz tovarů za kompenzaci, 25. 2. 1920, a další; tamtéž, ka. 1, inv. č. 1, Janček, Zápalky pre Polsko, komunikace z 13. 11., 20. 11. nebo 26. 11. 1919.

92 AAN, f. MAW, sygn. 143, Główny Koiteł plebiscitowy Spisko-orski w Nowym Targu Ministerstwo aprowizacji, 9. 3. 1920; tamtéž, sygn. 864, expozitura ministerstva aprowizace ve Lvově okresnímu vojenskému velitelství tamtéž, 4. 12. 1919.

93 Tamtéž, sygn. 141, Referat Spraw Plebiscitowych. Kredyt aprowizacyjny, 13. 2. 1920, tamtéž, Národní hospodářský úřad v Těšíně Předsednictvu Ministerské rady, 3. 2. 1920.

výbory. Ještě před koncem plebiscitní kampaně byl však tento muž, stejně jako bankovní instituce, s nimiž spolupracoval, vyšetřován za to, že zálohy poskytoval pochybným externím firmám, které s podobnými objemy zakázek neměly žádné zkušenosti a které nakonec dodaly na klíčová místa se zpožděním zhruba jen pětinu sjednaných potravin.⁹⁴

Načasování kampaně

Přesné složení plebiscitních komisí na Oravě a Spiši s rozdělením kompetencí není známo.⁹⁵ Jejich princip však spočíval v tom, že měly potřeby kampaně zabezpečovat zrychleně tím, že byly vymaněny z korzetu státní správy, aniž by správní systém zásadně měnily. Ale protože se bez jejich spolehlivého výkonu neobešly, vrátil se problém absence kontroly ze strany exponovaných úředníků právě v okamžiku, kdy na jaře 1920 plebiscitní kampaň gradovala a kdy se významně zlepšily zásobovací možnosti polské strany.

Z dostupných pramenů varšavského ministerstva aprovizace vyplývá, že přístup polské vlády změnil až příchod dohodové Mezispojenecké komise do Těšína na konci ledna 1920. Ta jako zásobovací normu na celém plebiscitním území nařídila výši přidělů, kterou do té doby dokázala poskytovat československá strana.⁹⁶ Polská vláda se rozhodla situaci zachránit přidělením obilních zásob z poznaňského regionu, bývalého pruského distriktu, jehož většina byla dle Versailleské smlouvy s účinností právě od ledna 1920 postoupena Polsku a který jako jediný ještě nabízel určité přebytky.⁹⁷ Polsko se tak od konce března 1920 začalo na Těšínsku přibližovat k základnímu zásobování na československé straně,⁹⁸ přičemž například v bramborách, s jejichž nedostatkem se československá strana neustále potýkala, měla na jaře 1920 dokonce lepší výsledky. Díky tomu mohlo zesilovat plebiscitní kampaň nejen na Těšínsku, Oravě a Spiši, ale i v Horním Slezsku, kde německý stát vykazoval podle polského hodnocení „výborné zásobování“ srovnatelné s tím československým na Těšínsku.⁹⁹

94 Tamtéž, Referat Spraw Plebiscitowych Przedśedniectwu Ministerské rady, 20. 7. 1920; tamtéž, Národní hospodářský úřad v Těšíně Předśedniectwu Ministerské rady, 3. 2. 1920.

95 JANÁKOVÁ, *Plebiscitní úřady na Těšínsku, Oravě a Spiši*, s. 96. Přesný počet a seznam členů Jančkovy oravské plebiscitní komise není znám. Jeho zástupcem byl nicméně český úředník Jan Moural, který také obstarával komunikaci s dalšími úřady.

96 AAN, f. MAW, sygn. 141, Národní hospodářský úřad v Těšíně Ministerstvu aprovizace ve Varšavě, 23. 2. 1920.

97 Tamtéž, Memorandum šefa Národního hospodářského úřadu v Těšíně, 2. 1. 1920; tamtéž, sygn. 144, Předśedovi vlády, 10. 2. 1920. „*Již tolikrát jsem od ministra proviantu slyšel ta nejslavnostnější ujištění o dobrých úmyslech pro Slezsko, která vždy zůstala jen krásnými slovy, a tolikrát jsem dostal závazné a přísné sliby, které nikdy nebyly dodrženy.*“

98 Tamtéž, Do Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej w Poznaniu, 3. 2. 1920; tamtéž, sygn. 141, Národní hospodářský úřad v Těšíně Ministerstvu aprovizace ve Varšavě, 23. 2. 1920.

99 Tamtéž, sygn. 135, Ministerstwo spraw wojskowych do Prezydium Rady ministrów, 13. 5.

Československé zásobování potravinami se však na jaře 1920 dostalo do problémů právě na Oravě a Spiši. Po příchodu dohodových delegátů, kteří formálně přebírali vládu nad plebiscitním územím, totiž musely oblast opustit československé vojenské jednotky včetně legionářů-agitátorů, kteří se podíleli na kontrole a distribuci přídelů.

V souběhu s volbami do československého parlamentu, které se uskutečnily 18. a 25. dubna 1920, navíc ministr Šrobár vyšel vstříc agrárním kruhům a v rámci předvolební kampaně na celém Slovensku silně omezil rekvizice.¹⁰⁰ A protože výkupy obilí tím nedosahovaly ani jedné třetiny předepsaných kontingentů, zásobování plebiscitních oblastí Oravy a Spiše se okamžitě vzdálilo normám, které předepsala mezinárodní plebiscitní komise.¹⁰¹ Plebiscitní orgány na Oravě a Spiši, které se v distribuci potravin spoléhaly na aparát župních úředníků, nedokázaly na situaci efektivně reagovat. Antonín Pudlač, úředník Šrobárova ministerstva, který měl na starost záležitosti plebiscitu, v panice informoval do Prahy, že župní aparát „*neskýtá záruky*“, že „*distribuce probíhá spravedlivě*“.¹⁰² Kompetentní instituce v Bratislavě, tedy Ministerstvo pro správu Slovenska, Obilní ústav i Hospodářský ústav, nedokázaly přimět župní úředníky, aby přiděly v plebiscitních okresech župy okamžitě dorovnály alespoň „*několika vagóny obilí*“ na úkor ostatních obcí v župě.¹⁰³

Antonín Pudlač informoval do Prahy, že je tím „*prestiž státu ohrožena*“ stejně jako hrozilo, že bude „*celá naše šestiměsíční práce marná*“.¹⁰⁴ Koncem dubna 1920 byli sice do plebiscitních oblastí vysláni z Bratislavy exponovaní inspektoři Obilního ústavu a Hospodářského úřadu, kteří měli převzít dohled nad distribucí, polská strana však již využila stížnosti propolských rychtářů na československé zásobování, aby si na dohodových autoritách vymohla možnost dodávat nedostatkové potraviny z Polska.¹⁰⁵ A tak zatímco na Těšínsku se Československu podařilo díky funkčnímu zásobování udržet monopol zásobování na

1920. 220.

100 SNA, f. ÚKP, ka. 2, inv. č. 8, Ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska Ministerstvu pro zásobování lidu, 14. 4. 1920.

101 Tamtéž, Hospodářský úřad pre Slovensko Ministerstvu s plnou mocí pro správu Slovenska, 14. 4. 1920.

102 Tamtéž, Ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska Ministerstvu pro zásobování lidu, 14. 4. 1920.

103 Tamtéž, Ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska Hospodářskému úřadu pre Slovensko, 4. 5. 1920.

104 SNA, f. MPS, ka. 307, 1919/20, Pleb. Kom., Revizor Jan Ludvíček, exponovaný úředník v plebiscitním území přednostovi Hospodářského úřadu v Bratislavě, 5. 5. 1920; SNA, f. ÚKP, ka. 2, inv. č. 8, Ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska Ministerstvu pro zásobování lidu, 14. 4. 1920.

105 Tamtéž, Ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska Hospodářskému úřadu pro Slovensko, 4. 5. 1920.

svém území, na Oravu a Spiš mohly z Polska oficiálně proudit státem obhospodařované potraviny, včetně střežního obilí a cukru.

Dynamika kampaně se tím změnila. V praxi polská strana mohla legálně nabízet zásoby jednotlivým obecním radám, které se poté podle politických preferencí rozhodovaly, zda dodávku přijmou. Například Jablonka, oravské středisko polské agitace, a sousední Trstená takové dodávky přijímaly. Jiné obce podobnou podporu odmítaly, avšak žádaly československé zásobovací úřady o okamžitou a plnohodnotnou kompenzaci, čímž opět zvyšovaly zásobovací nároky na československé úřady. Ještě v dubnu 1920 tak například Jablonka obdržela od Poláků 2 vagóny bílé americké mouky (byť částečně zkažené), 1 vagón cukru, 1 vagón superfosfátu, pytle se solí, tabák a petrolej. A pokud dotyčná obec polskou podporu odmítla, agitovali Poláci v osobně zaměřené podomní kampani, kde nabízeli poukazy na mouku k vyzvednutí ve skladišti v Novém Targu, správním centru na polské straně hranice.¹⁰⁶ Dne 8. května 1920 postavili propolští činitelé na silnici před Jablonkou slavobránu, kterou do města přijela delegace Franciszka Latinika, polského vyslance při dohodové komisi v Těšíně. Spříznění rychtáři na místě rozdávali polskou mouku a tabák, načež uspořádali veřejnou hostinu – populární polský způsob agitace, který obyvatelstvo dobře poznalo z uherských volebních kampaní.¹⁰⁷

Přestože pro stát tato skutečnost znamenala zásadní posun v otázkách kontroly i prestiže, není možné spolehlivě určit, zda se promítla také do preferencí obyvatelstva. Počátkem léta 1920 navíc nedostatek zboží nepředstavoval jediný problém, který obyvatelstvo pociťovalo. Současně s pokračující vulgarizací kampaně se zvyšoval počet případů mimořádné brutality, a to jak mezi bezpečnostními a paramilitárními složkami, tak i mezi samotnými civilisty. Zejména vzhledem k těmto vnitřním i vnějším bezpečnostním faktorům (polsko-sovětská válka) se mocnosti Dohody, stejně jako polská a nakonec i československá strana, přiklonily k arbitrážnímu řešení. Rozhodnutí vydala velvyslanecká konference 28. července 1920. Polsko získalo 4,2 % území Spiše a 20 % území Oravy.¹⁰⁸

Dne 10. října 1920 se na náměstí v Námestove konalo veřejné shromáždění, které se mělo ohradit vůči arbitráži. Na akci, na níž za vládní moc dohlížel hlavní slůžný František Skyčák, se střetli přívrženci Hlinkovy strany s českými

106 SNA, f. MPS, ka. 307, 1919/20, Pleb. Kom., Revizor Jan Ludvíček, exponovaný úředník v plebiscitním území přednostovi Hospodářského úřadu v Bratislavě, 5. 5. 1920.

107 DULOVIČ, „Bráňme si svoje!“, s. 110

108 Do jaké míry hrál v přístupu československé diplomacie kompenzační faktor, je stále předmětem odborné diskuze. Nicméně jak poukázal Pavol Jakubec, dohodová konference proklamovala, že pokud dojde k arbitrážnímu řešení, bude toto rozhodnutí přihlížet k plebiscitní povaze záležitosti, tedy k předpokládanému výsledku plebiscitu. JAKUBEC. Formovanie československo-poľskej hraničnej čiary (s dôrazom na jej spišský úsek) počas Parížskej mierovej konferencie, 1919 – 1920. In *Slovanský přehled*, 2010, roč. 96, č. 5, s. 614.

příslušníky vojenské posádky. Bilance byla dva mrtví civilisté a několik těžce zraněných včetně vojáků. Jak konstatoval deník *Slovák*: „*Pod plebiscitom išla múka, cukor, remeň, kože, i bola dôvera. Táto dnes úplne prestala.*“¹⁰⁹ Ministr pro správu Slovenska, který potřeboval situaci uklidnit, přeřadil Jána Jančeka na post župana ve východoslovenských Košicích. František Skyčák, bankéř a správce okresu v jedné osobě, působil v Námestově jako hlavní slúžný do roku 1924, kdy také z vlastního rozhodnutí odešel z politiky.¹¹⁰

Závěrem

K úřední korespondenci, která z Oravy a Spiše přicházela do center plebiscitní či vládní moci, jako byly Ružomberok, Těšín, Bratislava nebo Praha, je třeba přistupovat s opatrností. Ne každý, kdo je v nich viněn ze zkorumpovanosti (župní správci) nebo z úzkoprstosti (exponovaní úředníci), takový musel být. Přesto prameny mínění svých autorů reprodukují poměrně věrně. Míra svévole, s níž byli exponovaní úředníci konfrontováni, stejně jako rozsah zmizelých zásob, s jakým se dosud nesetkali, je natolik ohromily, že se tento údiv do díkce jejich zpráv propisuje. V periferních oblastech se potkávalo nekontrolované budování státu „zdola“ s nejistým a vzdáleným státem „shora“. S enormními dodávkami, které tam proudily, se přitom rozhodovalo o profitu, vlivu a kontrole.

Pro tuto studii nebyla ani tak důležitá otázka, co vlastně sledovali vládní zmocněnec Janček nebo oravský župan Pivko tím, že bránili vyšetření masivních ztrát státně strategického materiálu, zda se jednalo o skrytou protislužbu, *quid pro quo*, nebo o autonomní snahu místních správců konsolidovat region na základě pravidel, s nimiž přestál válečné útrapy. Zásadní byla spíše otázka, jak s informacemi o machinacích s potravinami naložila centrální moc, která na Oravě a Spiši potřebovala inscenovat lepší alternativu nejen k poměrům v Polsku, ale i k vlastnímu černému trhu. Přestože exponovaní státní úředníci určili na Oravě a Spiši konkrétní obsah nespravedlnosti a identifikovali selhání při plnění povinností, vláda za situace oslabené schopnosti společnosti rozlišovat mezi legálním a kriminálním jednáním v přidělovém systému přimhouřila obě oči, a to patrně z několika důvodů.

Za prvé se pragmaticky přizpůsobovala novým logikám jednání, vzešlým z válečné ekonomiky. Pro plebiscitní oblasti, které tvořily spíše rozptýlené pospolitosti, sama využívala některé avanturistické postupy, které byly v rozporu s pravidly přidělového hospodářství. Pokud například princip přidělu spočíval v tom, že stát nebo konzumenti nesmí na jednom místě hromadit zásoby a brá-

109 DULOVÍČ, „*Bráňme si svoje!*“, s. 169.

110 STRNISKO. Ján Janček, ml. (Polo)zabudnutý ružomberský legionár, politik a novinár. In *Ružomberský magazín*, blog, 2018, 20. 8., <https://rkmagazin.sk/jan-jancek-ml-polozabudnuty-ruzombersky-legionar-politik-a-novinar/>, staženo 30. 11. 2024.

nit tím rovnoměrnému zásobování, na územích plebiscitních žup se dopouštěla právě opaku. Dále se podílela také na přeplácení zboží, tedy na zásadě a praxi řetězového obchodu, která v důsledku zvyšuje ceny. A například na plebiscitním Těšínsku pak dokonce provozovala pašerácké trasy, které vedly ke spřízněným konzumům za polskou stranou demarkační čáry.¹¹¹

Jančekova snaha ututlat zmizelé zásoby ovšem zapadala rovněž do způsobu, jakým vláda nedostatek jídla strategicky komunikovala na celostátní úrovni. Informační management silových ministerstev zahraničí a vnitra zakazoval státním úřadům medializovat po dobu plebiscitní kampaně jakékoli zásobovací potíže. Podobné informace by podle nich mohly skandalizovat správní systém a poškodit pozitivní značku československého státu. Představitelé pražské vlády přitom účelově vycházeli z toho, že v plebiscitní kampani nestačí vzdálené přísliby možností vítězného státu (vítězem ostatně bylo i Polsko). Proto na Oravě a Spiši rezignovali na doktrínu československé jednoty a paternalistickou roli znovu ponechali Šrobárovi a Jančekovu okruhu, jenž se právě stylizoval do role ochránce lidových zájmů, který skrze očistu společenství docílí spravedlnosti a zaručí ekonomické příležitosti.

V křehkém prostředí a za situace nedostatku vhodných lokálních úředníků se vláda rozhodla nadále spoléhat na místní správce, jejichž výběr sice spíše než potřebné kvalifikaci a zkušenostem podléhal politickému zadání. Za personální krize však vláda neměla příliš možností, kým je při jejich selhání nahradit. Spoléhala tak na to, že unikům zásob může zamezit alespoň kontrola ze strany plebiscitních úřadů. Tyto hybridní správní orgány sice v regionu delegované přebíraly funkce vládního centra, jejich dočasný účel však netlačil na změny v nastavení role župních elit, ani na důkladnější, pravidelnější, systematictější a poučenější kontrolu ze strany župních úřadů směrem ke služnovským a místním úřadům.

Jestliže se tak vláda domnívala, že potíže postupně vyřeší zvýšení přidělů, vymstil se jí deficit kontroly v nejhorší možný čas – v době vrcholící plebiscitní kampaně na jaře 1920. Obraz panikařícího Antonína Pudlače ze Šrobárova ministerstva, který se bezmocně a marně snažil celé týdny přimět správce a komisionáře plebiscitních žup, aby vymezili několik vagonů potravin alespoň pro ta nejkritičtější místa, kontrastuje s oblastí Těšínska, kde vyšší dělba a kontrola moci zaručila výborné zásobování bez výpadků. Forma politizace správy na Oravě a Spiši, kdy plebiscitní orgány i župní správu tvořil veskrze jeden mocenský okruh a v němž se machinace mohly nadále vyplácet, znefunkčnila

111 HORÁK a KOSI. *Nourishing Contested Borderlands*. In ŠMIDRKAL a STERGAR, eds. *Nourishing Victory Food Shortages and Post-Imperial Transition in the Bohemian Lands and Slovenia*. Budapest; Vienna; New York; Amsterdam 2026, s. 232.

zásobovací systém natolik, že tam dohodová komise vpustila polské dodávky a československý stát ztratil monopol zásobování na svém území.

O autorovi / About the author

PhDr. et Mgr. Pavel Horák, Ph.D.

Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.

Gabčíkova 2362/10, 182 00 Praha 8

Česká republika

e-mail: horak@mua.cas.cz

<https://orcid.org/0009-0004-6434-3317>

Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references and literature

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Archiwum Akt Nowych, Warszawa, fond Ministerstwo aprowizacji w Warszawie

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Praha, fond Těšínsko

Archiv Ministerstva zahraničních věcí, Praha, fond Úřad Subdelegáta ČSR při mezinárodní plebiscitní subkomisi pro Oravu a Spiš

Národní archiv, Praha, fond Komise pro plebiscit na Těšínsku

Národní archiv, Praha, fond Ministerstvo pro zásobování lidu

Slovenský národní archiv, Bratislava, fond Minister Československej republiky s plnou mocou pre správu Slovenska

Slovenský národní archiv, Bratislava, fond Ústredná kancelária pre plebiscit na Spiši a Orave v Ružomberku 1919–1920

Slovenský národní archiv, Bratislava, fond Vavro Šrobár

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

KRIVÝ, Vladimír a ZEMKO, Milan. *Vol'by do zákonodarných orgánov na území Slovenska 1920 – 2006*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2008.

WAMBAUGH, Sarah. *Plebiscites since the World War: With a Collection of Official Documents*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1933.

Dobová tlač / Press

Úradníctvo na Slovensku – štátotvorné povzdechnutí. In *Národné noviny*, 25. 10. 1919, s. 1.

K záhade o zásobovaní. In *Robotnicke noviny*, 6. 9. 1919, s. 1.

Slovenský učiteľ 280 K, český učitel 1700 K, Slovák, 18. 2. 1920, s. 2.

Slovenskí úradníci!, Slovák, 20. 2. 1920, s. 1.

Naša úřednická žobrač, Slovák, 21. 2. 1920, s. 1.

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

- BOBER, Sergiusz, ed. *Post-World War One Plebiscites and Their Legacies. Exploring the Right of Self-Determination*. Budapest: CEU Press, 2024.
- COX, Mary Elisabeth. *Hunger in War and Peace Women and Children in Germany, 1914–1924*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela. *Človek vo vojne. Stratégie prežitia a sociálne dôsledky prvej svetovej vojny na Slovensku*. Bratislava: VEDA, 2019.
- DULOVIČ, Erik. „Bráňme si svoje!“ *Slovenská politická reprezentácia a československo-poľský spor o Oravu a Spiš v rokoch 1918–1920*. Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2023.
- FRANKL, Michal a SZABÓ, Miloslav. *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015.
- JANÁKOVÁ, Dominika. *Plebiscitní úřady na Těšínsku, Oravě a Spiši v letech 1918–1920*. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta, 2016.
- JEBSEN, Nina. *Als die Menschen gefragt wurden: Eine Propagandaanalyse zu Volksabstimmungen in Europa nach dem Ersten Weltkrieg*. Münster; New York: Waxmann, 2015.
- JELÍNEK, Petr. *Zahraničně-politické vztahy Československa a Polska 1918–1924*. Opava: Matice slezská, 2009.
- JUDSON, Pieter M. *Guardians of the Nation: Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2006.
- KAMIŃSKI, Marek Kazimierz. *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton – Instytut Historii PAN, 2003.
- KING, Jeremy. *Budweisers into Czechs and Germans: A Local History of Bohemian Politics, 1848–1948*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2002.
- LIPSCHER, Ladislav. *K vývinu politickej správy na Slovensku v rokoch 1918–1938*. Bratislava: Vydav. SAV, 1966.
- SCOTT, James C. *Seeing like a state: How certain schemes to improve the human condition have failed*. New Haven, CT: Yale University Press, 1998.
- TILLY, Charles. *Coercion, Capital, and European States, AD 990–1990*. Cambridge, Mass.: Wiley-Blackwell, 1990.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs

- DURIŠKA, Zdenko. Rod plátenníkov z Klína. In *Biografické štúdie*, 1998, č. 25, s. 72–88.
- HALAVACH, Unsettling Borderlands: The Population Exchange and the Polish Minority in Soviet Belarus, 1944–1947. In *East European Politics and Societies: and Cultures*, 2022, roč. 37, č. 2, s. 473–92.
- HORÁK, Pavel. Planting the Republic: State Regulation of the Discourse on Food Shortages in Public Communication in Early Czechoslovakia (1918–21). In *Austrian History Yearbook*, 2024, Vol. 55, May, s. 327–340. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0067237823000929>
- HORÁK, Pavel a KOSI, Jernej. Nourishing Contested Borderlands. In ŠMIDRKAL, Václav a STERGAR, Rok, eds. *Nourishing Victory Food Shortages and Post-Imperial Transition in the Bohemian Lands and Slovenia*. Budapest; Vienna; New York; Amsterdam: CEU Press, 2026, s. 221–276.
- HUTEČKA, Jiří. Wartime Provisioning, the People, and the State in Habsburg Central Europe during World War I. In *Střed – Centre*, 2024, roč. 16, č. 1, s. 86–87. DOI: <https://doi.org/10.54681/c.2024.1.4>

- JAKUBEC, Pavol. Formovanie československo-poľskej hraničnej čiary (s dôrazom na jej spišský úsek) počas Parížskej mierovej konferencie, 1919–1920. In *Slovanský prehľad*, 2010, roč. 96, č. 5, s. 614.
- KARCH, Brendan. Instrumental Nationalism in Upper Silesia. In VAN GINDERACHTER, Maarten a FOX, John, eds. *National Indifference and the History of Nationalism in Modern Europe*. London: Routledge, 2019, s. 180-203.
- KLEČACKÝ, Martin. Deset let hledání. Správní reforma z roku 1927 a její prosazení na okresní úrovni na Slovensku. In *Historický časopis*, 2024, roč. 72, č. 1, s. 81-100.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Českí zaměstnanci v státních službách na Slovensku v prvních letech po vzniku Československa. In VALENTA, Jaroslav; VORÁČEK, Emil a HARNA, Josef, eds. *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě. Díl 1*. Praha: Historický ústav, 1999, s. 179-183.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Dva ťaživé problémy Úradu ministra s plnou mocou pre správu Slovenska po vzniku prvej ČSR. In ČAPLOVIČ, Miloslav a STANOVÁ, Mária a kol. *Slovensko v dejinách 20. storočia. Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam*. Bratislava: Vojenský historický ústav, 2010, s. 89-102.
- LAINCZ, Eduard. Náboženské pomery na severnom Spiši v rokoch 1918–1939. In *Historia nova 6 (Štúdie o dejinách)*. Bratislava: FF UK, 2013, s. 95-106.
- MATULA, Pavol. Úloha cirkvi v zápase o národnú identitu obyvateľstva severného Spiša a Oravy v rokoch 1918 – 1939. In *Človek a spoločnosť*, 2007, roč. 10, č. 4, s. 27-34.
- PROTT, Volker. Challenging the German Empire: Strategic Nationalism in Alsace-Lorraine in the First World War. In *Nations and Nationalism*, 2021, roč. 27, č. 4, s. 1009-1025.
- PROTT, Volker. Plebiscites and the Difficult Transition to Peace after the First World War. In BOBER, Sergiusz, ed. *Post-World War One Plebiscites*. Budapest: CEU Press, 2024, s. 35-54.
- STRNISKO, Igor. Ján Janček, ml. (Polo)zabudnutý ružomberský legionár, politik a novinár. In *Ružomberský magazín*, blog, 2018, 20. 8., <https://rkmagazin.sk/jan-jancek-ml-polozabudnuty-ruzombersky-legionar-politik-a-novinar/>, staženo 30. 11. 2024.
- ŠMIDRKAL, Václav. Food Profiteering, Paper Laws, and Criminal Justice in the Bohemian Lands after 1918. In *Austrian History Yearbook*, 2024, Vol. 55, May, s. 266-282. doi:10.1017/S0067237823000863